

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК СКЛАДОВА СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 378.14:364.46

*Лілія Ребуха, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи
Тернопільського національного економічного університету*

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК СКЛАДОВА СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті висвітлено проблему сутності соціальної роботи, яка має діяльнісну природу походження, проаналізовано діяльність соціального працівника з позицій цілеспрямованої поліфункціональності, що виступає формою його активності та задає соціальному простору вектор руху, обґрунтовано передумови зреалізування професійної діяльності, яка великою мірою впливає на ефективність впровадження соціальної політики держави, визначає перспективи і стратегічні пріоритети її соціального розвитку та спрямована на перетворення соціального оточення відповідно до потреб кожної людини.

Ключові слова: соціальна політика, соціальне оточення, сутність соціальної роботи, цілеспрямована професійна діяльність, соціальний працівник.

Літ. 10.

*Лилия Ребуха, кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии та социальной работы
Тернопольского национального экономического университета*

ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СУЩНОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

В статье освещается проблема сущности социальной работы, которая имеет деятельностьную природу происхождения, проанализировано деятельность социального работника с позиций целенаправленной полифункциональности, что выступает формой его активности и задает социальному пространству вектор движения, обоснованно предпосылки реализации профессиональной деятельности, которая во многом влияет на эффективность внедрения социальной политики государства, определяет перспективы и стратегические приоритеты ее социального развития и направлена на преобразование социального окружения в соответствии с потребностями каждого человека.

Ключевые слова: социальная политика, социальное окружение, сущность социальной работы, целенаправленная профессиональная деятельность, социальный работник.

*Liliya Rebukha, Ph.D (Psychology), Associate Professor of the Psychology and Social Work Department
Ternopil National Economic University*

THE MULTIFUNCTIONAL ACTIVITY OF SOCIAL WORKER AS A PART OF ESSENCE OF SOCIAL WORK

The article highlights the problem of the essence of social work that has an active nature of origin; analyzes the activity of a social worker from the standpoint of the focused multifunctionality that serves as a form of activity and defines the motion vector of the social space. The author presents the preconditions of the implementation of professional activities, which largely affects the efficiency of social policy of the country, identifies the prospects and strategic priorities of the social development and is aimed to the transformation of the social environment according to the needs of each person.

Keywords: the social policy, the social environment, the essence of social work, the targeted professional activities, a social worker.

Постановка проблеми. Дієвим механізмом, за допомогою якого в основному відбуваються переми́ни у суспільстві, є соціальна політика держави, яка реалізує об'єктивні перспективи економічного, політичного і духовного потенціалу громадянського суспільства. Це означає, що стратегія соціальної політики повинна спрямовуватися на розробку механізмів регуляції сприятливих умов для розвитку особистості, виховання і навчання, її професійного становлення та допомоги в соціалізації (як це записано в статтях 3, 46, 47,

48, 49, 50, 53, 56 Конституції України [2]). Тому ефективно функціонування української держави уможливлене за оптимального використання соціальних ресурсів, дієспроможних соціальних установ і професійно підготовлених працівників соціальної сфери.

Соціальна політика незалежної України з самого початку цілеспрямовувалася та надання загальної, безадресної допомоги [5, 8]. Однак неефективне впровадження радикальних економічних реформ та неспроможність забезпечити постійну соціальну підтримку усім

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК СКЛАДОВА СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

верствам населення привели до того, що у суспільстві відбулися зміни на користь зростання індивідуальної відповідальності за кожну людину.

В якості пріоритетних об'єктів соціальної підтримки виокремлені малозабезпечені та соціально вразливі верстви населення, які в складних життєвих реаліях самостійно не можуть вирішити власні соціально-економічні проблеми – інваліди, пенсіонери, багатодітні сім'ї, явні та приховані безробітні, внутрішньо-переміщені особи – біженці, учасники АТО і їхні сім'ї та ін. Тому соціальні державні програми у своїй більшості повинні бути зорієнтовані на розвиток самопомогі і самозабезпеченості, на врахування специфіки інтересів і потреб потребуючого населення та на особистісний характер допомоги [8]. Досягнути реального покращання у соціальній сфері можна за допомогою поліфункціональної діяльності професійно підготовлених соціальних працівників, що є передумовою вибору теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціально-економічного середовища проживання громадян, основних напрямків процесу формування та використання державних ресурсів, розподілу їх між групами населенням є обов'язковою складовою процесу впровадження ефективно соціальної політики, без якої неможливе визначення перспектив соціального розвитку та розроблення стратегічних пріоритетів [10]. Такий підхід отримує правове забезпечення у законах, указах Президента України та інших нормативних актах [2].

Провідною формою соціально-політичного, організаційно-управлінського реагування на кризову ситуацію в державі, інструментом здійснення соціальної політики є професійно-діяльнісна соціальна робота. Вона налагоджує, нормалізує соціальні процеси у суспільстві шляхом впровадження концепцій і програм, окреслених межами соціальної політики держави. Відтак, соціальна робота слугує не лише її інструментом, але й виконує функцію зворотного зв'язку, виступаючи в якості своєрідного “соціального локатора”, який визначає на основі соціальних показників реальні наслідки соціальної політики, відображає її ефективність [6, 33 – 40]. Тому дійова реалізація соціальної роботи потребує відповідальності, професіоналізму та ефективного здійснення відповідно до встановлених суспільством норм та вимог для вирішення гострих соціальних, соціально-економічних, психосоціальних проблем, котрі виникають у життєдіяльності людей.

Методологічні підходи до розуміння сутності

соціальної роботи закладені у фундаментальних класичних працях теоретиків і мислителів минулого М. Вебера, Е. Дюркгейма, Г. Зімеля, О. Конта, А. Маслоу, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Г. Спенсера, А. Тойнбі, М. Фуко та ін. [4; 7], котрі у своїх працях зосереджували увагу на соціальних системах, соціальних процесах та соціальних змінах. Досліджуючи природу, джерела, чинники, спрямованість, фактори та мотиви їх виникнення, вчені окреслили як можливі варіанти реакції на них так і причинну взаємозалежність цих процесів з природою людини.

У працях зарубіжних дослідників (Г. Бернер, В. Бочаров, Л. Гусякова, П. Павленок, Ж. Піаже, Ш. Рамон, Б. Скіннер, Є. Студьонова, К. Уеллс, М. Фірсов, Є. Холостова, Л. Юнссон, В. Ярська та ін.) та вітчизняних (В. Андрущенко, В. Бех, І. Бех, І. Зверева, Г. Локтінова, М. Лукашевич, І. Мельничук, І. Мигович, А. Капська, О. Карпенко, І. Козубовська, І. Мельничук, В. Поліщук, Г. Попович, М. Туленков та ін.) віднаходимо науково-методологічні передумови зреалізування професійної соціальної роботи як суспільного феномену та діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання, пов'язані з поліфункціональною діяльністю соціальних працівників, які становлять основу сутності соціальної роботи висвітлено в дослідженнях вчених неповною мірою, що й зумовило написання даної статті.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування діяльності як форми активності соціального працівника в умовах сьогодення, що є визначальною складовою сутності соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. У своїй монографії “Соціальна робота і формування громадянського суспільства” В. Бех, М. Лукашевич та М. Туленков зазначають, що “під сутністю соціальної роботи треба розуміти її внутрішній зміст, який виявляє себе в єдності всіх багатоманітних і суперечливих форм її існування або буття” [1, 113 – 114]. Так соціальна робота безпосередньо виражає соціальні явища, що пов'язані з тими чи іншими формами проживання людей. Вона у своїй сутності має діяльнісну природу власного походження та розглядається як специфічна діяльність людини, котра несе відповідальність перед суспільством відповідно до законодавства.

Неоднозначність визначень зазначеного поняття вітчизняними і зарубіжними науковцями є свідченням відсутності його узагальненого розуміння. Однак усі вважають, що це є

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК СКЛАДОВА СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

професійно-практична діяльність соціального спрямування, яка ціленаправлена на окрему особистість чи групу. Велика роль для визначення сутності соціальної роботи відводиться передусім поняттю “діяльність”, яка задає соціальному простору вектор руху і великою мірою визначає тип та характер упредметненого мислення, що породжується певним історичним часом. Універсальність цього поняття має таку особливу властивість, як поліфункціональність, що дозволяє пояснити природу та дієвість соціальної роботи. У нашому випадку діяльність як форма активності слугує:

- Важливою пояснюючою складовою соціального світу.

Діяльність як форма активності у соціальній роботі спрямована, насамперед, на перетворення світу відповідно до потреб кожної людини та унеможлиблює творення без неї загальної і цілісної її картини [9, 58 – 60]. Вона має суспільно-історичну природу та спрямована на вирішення актуальних суспільних проблем, при цьому повною мірою пояснює сутність громадянського суспільства в цілому. Соціальна за своїм підходом виступає началом формування індивідуальної діяльності особистості.

- Предметом об’єктивного наукового аналізу.

Через діяльність соціальний працівник здійснює взаємозв’язок з клієнтом та світом загалом. Такий процес відбувається відповідно до упредметнення реальної дійсності, для якого характерне активне перетворення соціальним працівником оточуючої об’єктивної реальності, а відтак позитивна зміна самого клієнта за рахунок привласнення ним самим більш широкого обсягу цього предметного світу. Специфіка такого упредметненого об’єктивного аналізу полягає в тому, що соціальні працівники не впливають на клієнта безпосередньо, а лише перетворюють його під час діяльності, завдяки чому досягається більша адекватність відображення дійсності. Перетворюючи зовнішнє бачення клієнта соціальної роботи, він, відповідно, змінюється сам через процес і результат, який є новою умовою його існування та розвитку. Предмет об’єктивного наукового аналізу діяльності проявляється у суспільно зафіксованих наукових способах послідовних дій соціального працівника, що носять стратегічний та попереджувальний характер.

- Важливою складовою в той чи інший період життя кожної людини – громадянина країни.

У життєдіяльності кожної людини існують ситуації та періоди, коли дуже складно знайти вихід із певної ситуації. Саме тоді виникає

проблема щодо вибору шляху їх розв’язання. Одні вирішують складні життєві обставини самотужки, слідуючи важким власним шляхом, інші звертаються за допомогою до інших людей, груп людей, цілого суспільства загалом. У цьому випадку особливо важлива роль відводиться як окремим соціальним інститутам, так і окремим спеціалістам – соціальним працівникам. Бо лише професійно-освічений та грамотний спеціаліст може ефективно вирішити складні, проблематичні та суперечливі питання, які назріли в особистості в той чи інший період її життя. Діяльність фахівця з соціальної роботи включає соціально-побутову, медико-соціальну, соціально-правову, соціально-педагогічну допомогу, яка завжди предметна та цілеспрямована на задоволення потреб клієнта.

- Необхідним засобом для формування у соціального працівника знань, умінь, навичок, норм і цінностей для реалізації ефективної діяльності.

Системні знання формуються у діяльності відповідно до мети, змісту та способів її впровадження. Вони дають можливість соціальному працівнику орієнтуватися у сфері соціальних відносин і вчиняти виходячи від ситуацій. Уміння є наслідком успішного виконання певних, наперед заданих дій, основою яких є професійні знання, що свідомо самоконтролюються. Навички формуються під час багаторазового виконання компоненти вдосконалених умінь та проявляються в автоматизованому виконанні дій. Уміння та навички слугують різними рівнями засвоєння соціальним працівником професійної діяльності. Сформовані знання, вміння і навички переходять в особистісні норми, котрі виробляються у межах норм професійної етики на засадах людських взаємовідносин та сприяють усвідомленню меж дозволеності у діяльності соціального працівника. Цінності соціальної роботи як діяльності позначають ті принципи і норми, які виражають її морально естетичні установки. Тому приймаючи рішення фахівець керується найважливішими цінностями соціальної роботи такими як упевненість у вартісності кожної особистості та її право на самостійний вибір, віра у можливість і бажання індивіда змінюватися та бути незалежним.

- Предметом управління організацією функціонування та ефективного розвитку соціальної роботи на засадах сталих принципів.

Вихідними положеннями, що відображають прикладне значення соціальної роботи як практичної діяльності слугують її принципи (створення рівних можливостей для усіх

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК СКЛАДОВА СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

громадян, поєднання допомоги із самодопомогою, гуманності, диференціації та індивідуалізації, адаптації, інтеграції, комплексного підходу, партнерства і взаємної довіри, етичності, поваги до особистості, безкоштовності обслуговування). Їх сутність полягає в тому, що вони визначають організаційний аспект управління та допомагають обрати найбільш ефективне для конкретних умов управлінське рішення на основі всебічного аналізу і вивчення проблеми. Система управління соціальною роботою має складну внутрішню структуру та складається, в процесі реалізації управлінської діяльності, з об'єкта і суб'єкта управління, системи прямих і зворотних зв'язків усередині соціальної організації, джерел саморегуляції (інтересів, потреб, цінностей складових її підструктур) тощо. Управління соціальною роботою сьогодні дозволяє виявити та скоректувати напрями та перспективи розвитку України як соціальної держави. Саме завдяки соціальній роботі зроблено важливий крок до переорієнтації соціальної політики від розподільної адресної соціальної допомоги до соціальної захищеності та справедливості. Однак через економічну складність, нестачу коштів у нашій державі поки-що немає належного забезпечення функціонування стратегічної та попереджувальної діяльності соціальної роботи.

- Предметом проектування оптимальної реалізації нових видів діяльності у соціальній роботі.

Проектування у практичній діяльності фахівців із соціальної роботи спрямоване на здійснення ефективної соціальної роботи та проявляється у результативності як менеджменту, так і самоменеджменту, створенні та впровадженні у діяльну сферу соціальної роботи інноваційних технологій. Відомий вчений С. Кримський вважає, що "проектування набуває інтегрального статусу і починає конкурувати з традиційними засобами пізнання та дії, посуваючи навіть теорію як головну форму організації наукового знання" [3, 6]. Специфіка такої діяльності полягає у використанні спеціалістами проектування як засобу випереджаючого відображення соціальних процесів, явищ, проблем та наукового, ресурсного обґрунтування програмно-цільової реалізації нововведень. Проектна діяльність потребує відповідального ставлення фахівців соціальної роботи до її здійснення, оскільки спрямована на оптимізацію життєдіяльності та усунення небезпек нівелювання особистості клієнта.

- Ціннісною оцінкою для визначення місця соціальної роботи серед інших наук.

Кожна наука формує власні та унікальні

уявлення про світ, людину, її життя, прагнення, світобачення тощо, а її принципи передбачають правила діяльності в яких вона здійснюється. Вагомою особливістю соціальної роботи є її регламентація специфічними принципами (розвитку, соціальної справедливості, системності та комплексного підходу, компетентності та практичного спрямування, довіри та конфіденційності), цінностями. Крім загальнолюдських цінностей, основою яких є гуманне ставлення до людини, у діяльності соціального працівника визначальними є професійні цінності, котрі спрямовані на клієнта, організацій соціальної сфери та колег. У соціальній роботі людина є найвищою цінністю, а її добробут, комфортне існування та розвиток слугують основою соціальної роботи, незалежно від її соціального статусу, суспільної ролі чи власних переконань. Вони є сферою професійного зреалізування, смислоутворюючою основою діяння кожного фахівця, оскільки ціннісні орієнтації не задаються ззовні, а є передумовою і наслідком його практичного вчинення.

Цінності виступають основою моральних норм, етичних принципів, на яких ґрунтується соціальна робота. Дія соціального працівника має на меті максимально можливе досягнення суспільних ідеалів. Тому цінність соціальної роботи як професійної діяльності в цілому пов'язують з професійною потребою щодо служіння своєю професією на покращення благополуччя громадян. Зазначена потреба зорієнтована на професійно-особистісну активність соціального працівника у досягненні гуманно-зорієнтованої мети. Практичний досвід соціальної роботи є ціннісною оцінкою для визначення провідного місця соціальної роботи серед інших наук, оскільки її підґрунтя є теоретична, методологічна, проектна, експериментальна і методична діяльності.

- Предметом теоретичного узагальнення, наслідування та відтворення передового досвіду соціальної роботи країн ближнього та дальнього зарубіжжя.

Сьогодні система соціальної роботи Західних країн носить стратегічний характер. Концептуальні теоретико-методологічні орієнтири соціальної роботи задає зарубіжний досвід, адже у світовій інфраструктурі ефективно-значущої діяльності відстежується тенденція її розвитку у єдиному інформаційно-пізнавальному просторі. На етапі сьогодні активно використовуються узагальнені філософські, теоретико-методологічні та методичні форми соціальної роботи, вироблені іншими країнами. Проте соціальна робота у нашій

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК СКЛАДОВА СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

країні вибудовується в національних традиціях та має власну специфіку, тому запозичені методики та цінний досвід мають бути адаптованими до українського суспільства.

Висновки з даного дослідження. Теоретико-методологічне обґрунтування діяльності як форми активності соціального працівника дає змогу по особливому її побачити, зрозуміти та проникнути у сутність соціальної роботи. Таким чином, виконувана соціальними працівниками професійна діяльність спрямована на вирішення актуальних суспільних проблем, уможливорює адекватність відображення дійсності, ефективна при розв'язанні складних та суперечливих питань, характеризується фаховими цінностями та морально-етичними установками, дієво управляється та проектується задля випереджаючого відображення соціальних процесів. Саме завдяки практичній діяльності соціальна робота займає провідне місце серед інших наук, вибудовується в національних традиціях та має власну теоретико-методологічну, практико-експериментальну та методичну специфіку.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні сучасних проблем професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

1. Бех В.П. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія / В.П. Бех, М.П. Лукашевич, М.В. Туленков; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 599 с.

2. Конституція України.: прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. – Київ: Велес, 2005. – 48 с. – (Серія видань “Офіційний документ”). – Режим доступу: [http // zakon3.rada.gov.ua/laws /show/254](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254)

3. Кримський С.Б. Проект і проектування в сучасній цивілізації // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-зорієнтований збірник / Науковий керівник і редактор І.Г. Єрмаков. – К.: Департамент, 2003. – С. 6 – 15.

4. Лукашевич М.П. Соціологія соціальної роботи: курс лекцій / М.П. Лукашевич, Т.В. Семигіна / Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. – К.: ІПК ДСЗУ, 2009. – 210 с.

5. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.

6. Песоцька О.П., Дедов Є.Г. Менеджмент соціальної роботи: навч. посіб. для студ. спец. “Соціальна робота”, “Соціальна педагогіка” / О.П. Песоцька, Є.Г. Дедов – Луганськ: Альма-матер, 2012. – 110 с.

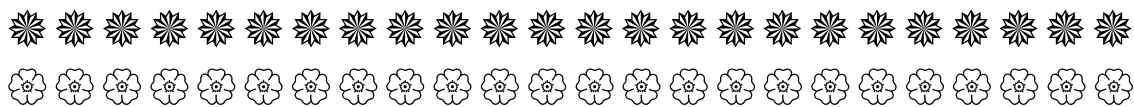
7. Соціальна робота: навчально-методичний комплекс / за ред. В.П. Андрущенко, О.Г. Карпенко, С.В. Толстоухової. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – 400 с.

8. Управління соціальним і гуманітарним розвитком: навч. посіб.: у 2 ч. / [авт. кол.: В.А. Скуратівський, В.П. Троцинський, Е.М. Лібанова та ін.]; за заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Троцинського. – К.: НАДУ, 2009. – Ч. 1. – 456 с.

9. Фурман А.А. Професіоналізація соціального працівника: методологічні аспекти / Анатолій А. Фурман // Вітакультурний млин. – 2014. – Модуль 16. – С. 57 – 62.

10. Яременко О.О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації: Монографія. Статті. Виступи. Інтерв'ю / О.О. Яременко. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України; УІСД ім. О. Яременка, 2006. – 480 с.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2016

Стихає веремія суєти...

Ось-ось на небі з'явиться зірниця...

До нас на землю Вечір йде Святий

Й несе з собою диво-таємницю.

“На Святий вечір”
Вікторія Рутковська

